

Kirkens UNDERVISNING

2
1997



TEMA: ABRAHAM



INDHOLD

Abraham, rejs fra din slægt og dit land!

*En grundfortælling om
Abraham*

Af Ingrid Schrøder-Hansen

3

Vi har Abraham til fa- der og Sara til moder!

*-om den aktuelle betydning
af stamfader-motivet.*

Af Dr. theol. Knud Jeppesen

7

Abraham i Chagalls billedverden

*Hvordan skal Abraham-skik-
kelsen tolkes i Chagalls
billeder?*

Af Annelise Thomsen

10

Isaks ofring

*Søren Kirkegaard om
Abraham*

Af Leif Bork Hansen

14

Internationalt religionssamarbejde

*- om aktuelt religions-
samarbejde til brug
for undervisning.*

Af Michael Holt

18

Bøger og materialer

22

Abraham - troens fader

Abrahamskikkelsen har altid fascineret mennesker, måske mere end Moses, der står os fjernere, er lovens repræsentant, hård ubøjelig.

Abraham derimod synes at være en mere menneskelig faderskikkelse, ja han fremstår i vores bevidsthed ofte som faderen slet og ret. I dette nummer skildres hans historie, og der gøres rede for, hvordan og hvorfor Abrahamskikkelsen har optaget mennesker, hvordan en faderskikkelse er uløselig knyttet sammen med religion.

Det at være fader er noget mere og noget andet end bare et spørgsmål om afstamning og biologi. Det har noget at gøre med lydighed - eller skulle vi i dag hellere sige trofasthed, det har noget at gøre med sammenhæng, fællesskab, det har noget at gøre med, at have sine rødder andre steder end hos sig selv.

Jeg er opvokset i en tid, hvor man var på vagt overfor alle faderskikkelse, patriarker var udtryk for falsk autoritet, man skulle gøre oprør imod. Lydighed et problematisk ord, der antyder selvudslættende underkastelse. Det gælder om at frigøre sig fra al falsk - „patriarkalsk“ autoritet. Ja selv tanken om andre menneskers forbillede kunne forekomme problematisk - for det gælder da om at finde sin egen vej og ikke om at efterligne andre. Det er altså sammen jo ikke forkert, der har været et berettiget oprør imod al - mere eller mindre velmenende - faderlig autoritet.

Men fædrene og autoritet forsvinder jo ikke af den grund. Har vi gjort op med den ene „far“ - dukker der andre autoriteter op, der er mindst lige så undertrykkende. Man har kaldt vores tid for et „fædreløst“ samfund uden egentlig virkelig autoritet og uden normer. Man skulle tro, at „fædreløse“ mennesker var stærke personer, selvstændige mennesker, der ikke

lader sig manipulere. Men det modsatte er som bekendt tilfælde. Det fædreløse samfund, fravær af faderlig autoritet gør os ikke stærke, men svage.

Ingen vidste det bedre end Søren Kierkegaard, der jo er kendt for at tale om det at blive sig selv - men samtidigt hele sit liv var præget af forholdet til en stærk far - erfaringer, der går igen i hans tolkning af Abrahamskikkelsen. Det at have en far - og det at blive sig selv, det er to sider af samme sag.

Måske skyldes fascinationen af Abrahamskikkelsen, at Abraham mere end andre også er den, man kan identificere sig med, ikke kun det forbillede, der står langt over os, kan skræmme og true - men også den, der er ligesom os, har prøvet det, alle mennesker skal igennem, kender til livets afgrunde, kender til det at bryde op, at bryde med sin fortid, ikke kun at forblive i det velkendte.

Det som især også Paulus fremhæver ved „faderen“ Abraham, er således det, at Abraham orienterer sig ud fra fremtiden, hans tro er fremadrettethed, mod til at bryde op, mod til at forlade det sikre. Et sådant mod, ikke kun at satse på det sikre, men at leve af håbet, forudsætter en *tryghed*, der er dybere og mere væsentligt end det, vi i dag kalder for „sikkerhed“. Det er måske disse to sider, som fortællingen om Abraham så stærkt viser: Det at liv er forandring, opbrud, fremtid - og det at liv er tryghed og rodfæstethed.

Af Eberhard Harbsmeier



Abraham, rejs fra din slægt og dit land!

Få skikkelser i det Gamle Testamente er mere kendt end Abraham og hans kone Sara. Abraham-fortællingen rummer i sig noget universelt, noget, der også i dag kan fængsle os og få os til at forstå troens væsen dybere.

Af Ingrid Schrøder-Hansen

Da Abraham lagde sig til at sove den aften, var alting, som det plejede.

Hyrderne var kommet hjem fra fårefolden og havde meldt alt vel. Saras trælpige lagde sin frues tøj sammen, ønskede god rolig nat og forsvandt. Uden for teltet hørte man dæmpede stemmer, mens lejren gik til ro. Fra hans bror Nakors telt lød allerede en tryk snorken.

Sara vendte sig i søvne, og Abraham lagde blidt tæppet bedre over hende. Hun havde sovet uroligt, siden Nakors Milka fortalte, hun ventede barn. Det var ikke til at begribe, at guderne ikke ville velsigne Sara med børn. Sådan en smuk og god kone! I årevis havde de ofret til alle guderne og bedt om en søn. Men Sara var gold. „Vi har jo Lot,“ prøvede Abraham sige til sig selv. Lot var søn af hans yngre bror, der var død for et år siden. Men det var nu altså ikke det samme.

Abraham hældte olie op i skålen foran husgudens billede. Men han bad til Den Højeste Gud, som der ikke fandtes noget billede af. Herren, som havde skabt både himmel og jord. Abraham pustede lampen ud og lagde sig hos Sara. Gennem åbningen i taget så han stjernerne vandre.

Men midt på natten vågnede Abraham. Han hørte en stemme så høj og klar som stjerne-himlen:

„Abraham rejs fra din slægt og dit land og gå til det land, jeg vil give dig.

Jeg vil være din Gud, og af dig vil jeg skabe et folk.

Velsignet den, som velsigner dig, forbandet den, som forbander dig.

Fra Abrahams børn skal velsignelsen gå over hele jorden.“

Abraham satte sig lysvågen op. „Herre!“ sagde han åndeløst. Han ruskede i Sara: „Vågn op, Sara, vi skal rejse. Gud har talt til mig!“ Sara rejste sig fortumlet: „Hvad siger du? Er der en gud, der har talt til dig? Hvad for en gud?“ „Den Højeste Gud, Herren!“ svarede Abraham lykkelig. „Han vil give os et nyt land. Han vil gøre mig til stamfar for et helt folk!“ „Har din gud lovet os børn?“ Tårerne løb Sara ned ad kinderne, og Abraham knugede hende ind til sig.

Efter den nat blev ingenting, som det plejede.

Abraham fortalte Nakor, hvad der var sket, og at han ville rejse. „Jamen slægten skal da holde sammen!“ protesterede Nakor. Men hyrderne var allerede ved at skille de får og geder ud, der tilhørte Abraham og Lot; og Sara og hendes trælkvind var ved at pakke teltet sammen. Inden afrejsen kom Abraham med hus-gudens billede og rakte det til Nakor: „Fra nu af er min Gud, Den Højeste Gud, og ingen andre!“ sagde han. „Hvor tør de?“ lød det stille fra Milka, da de så dem forsvinde ad vejen sydpå. „Abrahams tro er stor,“ sagde Nakor og rystede på hovedet.

De fulgte bjergkæden, der grænsede op mod ørkenen. Hver gang de kom til en frugtbar egn, spurgte Sara, om de nu var kommet til det nye land? Men Abraham så fjernt for sig og pegede: „Min Gud sagde: Dén vej!“ De stod ved Sikems helligsted, da Gud endelig sagde: „Nu står du midt i det land, jeg vil give dig!“ Og Abraham løfte-



de hovedet og så sig omkring. Landet var grønt og skønt. Men han havde ikke ventet, at her boede så mange mennesker i forvejen.

„Har du ikke taget fejl?“ hviskede Sara. „Det her bliver aldrig *dit* land. Og jeg er stadig ikke gravid.“ Abraham sendte hende et blik, så hun tav. „Hvad hedder landet?“ spurgte han nogle mænd, der kom forbi. „Kanaans land,“ svarede de. „Vi er kanaanæere.“ Og Abraham sagde kun: „Jeg er omrejsende fårehyrde. Må jeg græsse mine dyr i ødemarken uden for jeres byer?“

Som himlens stjerner

Abraham rejste landet rundt fra lejrplads til lejrplads. Alle vegne bad han kanaanæerne om lov til at græsse sine får i ødemarken. Et par gange prøvede de at snyde ham og jage ham væk, men Abraham vendte hver gang tilbage, og hans fåreflokke blev stadigt større.

Hver sommer tørrede vandløbene ud, og der blev trængsel om vandet i brøndene. Abraham lod nu sine hyrder grave en ny brønd. „Hvem har nogensinde hørt om fremmede, der graver brønde?“ himlede kanaanæerne op. „At grave brønde i ørkenen, det er en sag for konger!“ I det hele taget undrede de sig over Abraham: „Han har lykken med sig, selv om han kun har én gud! Og han har også kun én kone, selv om hun ikke føder ham sønner! -Men smuk, det er hun!“

Årene gik, og Sara fik stadig ingen børn. Men både Abrahams og Lots fåreflokke voksede. Til



sidst var de så store, at det kneb med at skaffe vand til så mange dyr på ét sted. En dag i den tørre tid kom Lots og Abrahams hyrder ligefrem op at slås om vandet i brønden.

„Lot! Der må ikke blive ufred mellem os!“ sagde Abraham da. „Vi deler landet! Og du må vælge først: Går du til højre, så går jeg til venstre. Går du til venstre, så går jeg til højre!“

Lot så sig rundt. Så langt han kunne øjne, var der bjerge med vissent græs; kun nede mod øst blinkede Jordan-flodens vand, og dér var grønt som i Edens have. „Dér vil jeg bo!“ bestemte Lot. Han skilte sine får ud fra Abrahams og drog ned mod det grønne land og den rige by Sodoma.

Men den nat sov Abraham dårligt. „Min familie bliver mindre!“ klagede han. Guds stemme svarede: „Vær ikke bange, Abraham. Din løn skal blive stor!“

„Åh, Herre!“ Abraham sukkede. „Hvad skal jeg med alt det, du giver mig. Jeg har jo ingen børn fået. Det bliver min hustræl, der arver den rigdom, du har givet mig.“

„Nej, Abraham,“ svarede Gud, „dit eget kød og blod skal arve hele dette land!“

„Herre, giv mig et Tegn på det!“ Abraham rakte sine tomme hænder frem.

„Gå udenfor, og se op på himlen,“ sagde Gud. „Se alle stjernerne. Prøv, om du kan tælle dem!“

Abraham lagde nakken tilbage og så den sorte nattehimmel runde sig over sit hoved. Myriader af stjerner blinkede ned mod ham. Som lysende korn, strøet ud med rund hånd.

Det svimlede for ham: „Nej, Herre! Stjernerne kan intet menneske tælle.“

„Så mange bliver dine efterkommere, Abraham,“ lød Guds stemme. „Så mange som himlens stjerner, og som sandet ved havets bred. Så mange, at kun Jeg kan tælle dem!“

Abraham troede Gud og bøjede sig til jorden i tak. Og Guds glæde lyste over ham.

Ismael

Abraham drog vestpå og slog sine telte op ved kanaanæeren Mamres ege. „De siger, velsignelsen følger dig,“ sagde Mamre. „Lad os slutte pagt.“ Så svor de ved deres liv og blod at holde sammen som brødre. „Og gid der må fødes dig mange sønner!“ sluttede Mamre, men kun af høflighed. For Abraham var snart gammel, og Sara var stadig smuk, men hendes hår var tyndt og hvidt.

En aften tog Sara hans hånd: „Abraham, det er *dig*, Gud har lovet børn, ikke mig. Tag min trælpige Hagar, hende vi købte i Ægypten. Hun er ung og stærk. Hun kan føde børn for mig.“



Abraham kyssede hende, og den nat gik han til Hagars telt. Hun blev gravid, og Sara strålede af stolthed. Men nu begyndte Hagar at spille frue: kostede med de andre trælle, stak maven frem og så ned på Sara. En dag satte hun sig på Saras plads.

Da stak Sara hende en knalvende lussing og fór ind til Abraham: „Jeg gav selv den tøs til dig. Skal jeg nu finde mig i, at hun vil være mere end mig. Det er din skyld!“

Abraham gned sig over ansigtet og sukkede: „Hagar er din, gør med hende som du vil!“

Så plagede Sara hende med det hårdeste arbejde, skældte og slog og undte hende knap at hvile sig. Til sidst flygtede Hagar. Hun ville hjem til Ægypten, men fór vild i ørkenen. Udmattet krøb hun sammen under en gyvelbusk og græd af tørst.

Da lød en stemme: „Saras trælpige, hvad gør du her?“ Den, der talte, stod midt i solen, og Hagar så kun et blændende lys. „Jeg er flygtet,“ tilstod hun. „Vend tilbage, Hagar!“ befalede stemmen. „Gud har hørt dig. Du skal føde en søn og kalde ham Ismael, for det betyder: *Gud hører*. Han bliver et vildæsel af en mand, som ingen kan kue. Og han skal blive stamfar til et helt folk.“

Hagar skyggede for øjnene, men nu var den fremmede væk. „Det må have været en engel!“ skreg hun og fór op. Da fik hun øje på en brønd, der lå kun et stenkast borte; hun drak og vendte tilbage til Sara. Nogen tid efter fødte hun en søn, og Abraham gav ham navnet Ismael.

Abraham var 99 år, da Gud sagde til ham: „Abraham, dit navn betyder *Far til mange folk*. Jeg vil slutte *pagt* med dig: Fra dig og Sara skal konger nedstamme!“

„Sara!“ Abraham kom til at le. „Åh nej, tilgiv mig, Herre! Hun er næsten 90, hun drømmer ikke om børn mere. Og jeg har jo Ismael.“

„Jeg vil give dig et Tegn,“ sagde Gud. „Et pagts-tegn: Du skal omskære dig. Og også omskære dine mænd og hver dreng, der fødes i dine telte. Det skal være jeres Tegn på pagten med mig.“

Og allerede samme dag omskar Abraham først sig selv, så Ismael og derpå alle sine mænd. „Abrahams tro er sandelig stor!“ knurrede hyrderne bagefter, de ømmede sig. „Det er derfor, hans Gud velsigner ham stort,“ svarede hustrællen. „Alt hvad Abraham gør, har han lykke med.“

Fine gæster

Abraham sad og døsede i teltets dør. Det var lige i middagsstunden, der var ikke en fugl, der sang, og ikke en vind der rørte sig. Luftten dirrede af varme. Han skyggede for øjnene: kom der ikke tre mænd der ude i den værste sol?

Abraham sprang op og løb dem i møde: „Gør mig den glæde at være mine gæster. Sæt jer her i skyggen, så skal jeg hente vand, så I kan vaske støvet af jeres fødder. Og mon ikke I er sultne?“

Den største af mændene sagde Tak. De satte sig under egetræet, og Abraham bragte dem vand at vaske sig i og tykmælk at drikke. Så løb han til teltet: „Sara, tag det fine mel og bag brød; vi har fået gæster!“ Han fortsatte over til folden og tog den bedste kalv ud. „Slagt den og steg det mureste stykke!“ råbte han til hustrællen. „Vi har fået gæster!“ Da kød og brød var færdige, bar Abraham det selv ud til sine gæster og nødte dem til at tage for sig af retterne og ære hans telte.

Abraham strøg sig over sit lange hvide skæg. Man kunne ikke være så uhøflig at spørge om gæsternes navne. Men den store mand, han syntes, han kendte den stemme.

„Hvor er din kone henne?“ spurgte gæsten i det samme. „Inde i teltet,“ svarede Abraham lidt forundret. Hans gæst nikkede: „Næste år kommer jeg igen, og da har hun født dig en søn.“

Abraham sprang op, for nu genkendte han stemmen: Det var jo *Guds* stemme! Og de to andre, de måtte så være Guds engle! Det sang i ham. Men inde i teltet var Sara ved at kvæles af latter. Føde børn? I hendes alder? Deres gæster troede vist, at Abraham havde

en køn ung kone!

Men gæsten, Herren selv, løftede et øjenbryn: „Hvorfor ler Sara? Hvorfor skulle hun være for gammel? Tror hun, noget er umuligt for Gud?“

Sara kom frem, kokrød i hovedet. „Jeg lo ikke,“ sagde hun og pudsede næse. „Jeg nøs!“ - „Jo, vist lo du!“ sagde Herren. Han smilede: „Husk det, når du skal give din søn navn!“

Isak

„Du ler ad mig, når jeg siger det,“ sagde Sara. „Men det er ikke til at tro: Jeg skal have et barn!“ Abraham lo: „Det var *dig*, der ikke ville tro det.“ Og månederne gik, og Sara fødte en sund og rask dreng; og da Abraham omskar ham, gav han ham navnet Isak, for det betyder: *Han ler*.

Hun ammede Isak i to år, og Abraham bød naboerne til fest den dag, Isak blev vænnet fra. Ismael stod i en krog og var sur. Sara gik til og fra med bugnende fade med festmad, Isak sad på gulvet og legede med nogle potteskår. Det var hans får. Han flyttede dem ud på græs, førte dem hjem og vandede dem. Men så kom Ismael faren og snuppede en håndfuld af skårene, Isak trimlede omkuld og græd. Sara slog ud efter Ismael, og råbte: „Abraham, dér ser du, hvordan det går, hvis den trælleunge skal blive her. Min søn skal ikke dele sin arv med den trælesøn!“

Gæsterne så forlegent væk, og Abraham svarede vredt: „Ismael er også min søn!“

„Han skal ud!“ Sara kneb læberne sammen og sagde ikke et ord mere.

Om aftenen gik Abraham ud til fårene for at være lidt alene og tale med Gud.

„Ismael er også min søn!“ sagde han igen.

„Ja,“ sagde Gud, „men det er Isak, der skal arve dit navn og din velsignelse. Og jeg har ikke glemt Ismael, også han skal blive stamfar til et folk, fordi han er din søn.“

Den næste morgen gav Abraham Hagar en lædersæk med vand og en bylt med brød, og hvad hun



ellers kunne få brug for. „Du er ikke træl mere,“ sagde han og sendte hende bort med Ismael.

En offerrejse

Snart fulgte Isak i hælene på sin far og lærte alt, hvad han gjorde. Han lyttede til, når Abraham forhandlede med kanaanæerne, og han bar brændet, når Abraham brændte offerbål til Gud.

„Kanaanæerne siger, at hvis guderne ikke får deres ofre, så vil kornet ikke vokse og dyrene ikke få unger.“ Isak snøftede, „de er bange for deres guder. Men du er ikke bange, vel far?“

„Kanaanæerne dyrker blodige guder,“ svarede Abraham, „men vores Gud,“ hans øjne lyste, „Den Højeste Gud kræver kun af os, at vi skal gøre det rette. -Gud har været god mod os,“ nikkede han og tog Isaks hånd, og så gik de hjem sammen.

Men en nat vågnede Abraham ved, at Gud kaldte: „Abraham!“

„Ja, Herre,“ svarede han glad.

„Abraham, tag den, som du elsker højest, din søn Isak. Tag ham og rejs til Moria bjerg. Der skal du bringe ham som brænderoffer til mig.“

„Ja, Herre,“ svarede Abraham tonløst.

Han blev liggende på sengen, tung som et fældet træ, til det begyndte at lysne. Så stod han op og huggede brænde til offerbålet. Gav to af trællene besked om at læsse æslet med vandsække og brød til en fire-dages rejse. Derpå fyldte han en krukke med gløder fra ildstedet og dækkede dem med en tørv. Til sidst vækkede han Isak

og sagde, at han skulle med på en offerrejse.

De havde gået i to dage, da de så Moria bjerg hæve sig tungt forude. Abraham standsede. „Bliv her med æslet,“ sagde han til trællene, „min søn og jeg går op på bjerget alene.“

Han lagde brændet på Isaks ryg, selv tog han krukken med gløder og den skarpe offerkniv.

Så gik de to op ad bjerget sammen. „Far,“ sagde Isak, da de havde gået lidt, „du har ilden, og jeg har brændet, men hvor er det lam, vi skal ofre?“

„Gud vil selv vise os det, vi skal ofre, min dreng,“ svarede Abraham.

Så gik de videre opad sammen.

De kom til helligstedet på Morias klippetop. Abraham tog store sten og byggede et alter, og han tog brændet og lagde det til rette. Så tog han Isak og bandt ham og lagde ham oven på brændet. Isaks øjne var sorte af rædsel. Abraham lukkede øjnene og løftede kniven.

Men i det samme råbte en engel fra himlen: „Abraham!“

Abraham kastede hovedet tilbage og skreg: „Ja!“

„Stands, Abraham, gør ikke drengen noget ondt. Gud har set, at du ikke vil nægte ham det dyreste, du har. Stands, det er nok. Gud ønsker ikke menneske-ofringer!“

Abraham rettede sig op, hvid i ansigtet, og fik øje på en vædder, der hang fast med hornene i kratet bag hellig-stedet. Med offerkniven skar han Isak løs og løftede ham ned. Og med bjørne-kræfter rev den gamle mand vædderen fri, slyngede den op på alteret, dræbte

den og tændte bålet.

Han slog armene om Isak, og knugede ham til sig, mens røgen fra offerbålet steg mod himlen.

„Du sagde,“ hakkede Isak frem, „at Gud selv ville vise os det, vi skulle ofre.“

Abraham gemte sit ansigt i drengens hår. „Ja,“ pustede han, „og nu har Gud vist os, at han ikke vil have, vi ofrer mennesker! Husk det, min dreng!“

Isak nikkede bare. Der var ingen fare for, at han glemte det.

Abraham blev 175 år og fik en god død, mæt af dage. Ismael kom og var med til at begrave ham. Det gibbede i Isak, da han så ham komme ridende som beduin-høvding med tolv sønner i sit følge. „Abrahams børn har velsignelse med sig,“ sagde Ismael kort. „Selv trælle-sønnen.“

„Abrahams navn vil blive husket,“ sagde kanaanæerne ved begravelses-gildet. „Han var en kong blandt fårehyrder.“ „Han gravede brønde, hvor der før kun var ørken,“ nævnte én. „Han plantede træer, som står til hans børnebørns børn,“ tilføjede en anden.

Isak sagde: „Vor far Abraham var Guds ven. Hans tro var stor!“

Og sidenhen sagde man, at alle, der tror på Gud, er Abrahams børn.

Vi har Abraham til fader og Sara til moder!

Abrahams ofring af Isak er kendt af mange, men fortællingen om patrarken rummer andre og meget væsentlige aspekter, der måske let overses. Et af disse aspekter, er Abrahams stamfader-aspekt. Hvad betyder det for os i dag, hvor faderbilledet ikke er så entydigt længere?

Af Dr. theol. Knud Jeppesen

Det er en gammel erfaring fra skolens bibelhistorieundervisning, at patriarkerne Abraham, Isak og Jakob fascinerer dem, der hører historierne om dem. Det skyldes ganske givet, at patriarkerne er umiddelbart genkendelige; selv om Bibelen ikke fortæller meget om følelser og tanker, er patriarkhistorierne så livsnære, at tilhørerne synes, de ved, hvad de har tænkt i de situationer, de kom i.

En af de kendteste historier om Abraham - den der mærkeligt nok har fået overskriften Isaks ofring (1 Mos 22), selv om pointen er, at barnet ikke ofres - omhandler et dilemma i forældre-barn relationen, som er umiddelbart forståelig for enhver. Gudsopfattelsen er derimod særdeles vanskelig; det er Gud, der repræsenterer det ufatelige, udefra kommende krav, som forældrene ikke selv har magt over. Det vil vi imidlertid ikke forfølge her.

Med baggrund i Bibelens samfundsforhold handler „Isaks ofring“ nødvendigvis om et far-søn forhold, men det er ikke uoversætteligt til moderne familiemønstre; udgangspunktet er alment menneskeligt og forståeligt på baggrund af et hvilken som helst kærligt voksen-barn forhold. Det fremgår af de mange billedlige fremstillinger og litterære gengivelser, af hvilke i dansk sammenhæng Søren Kierkegaards Frygt og Bæven er den mest afgørende.

Så længe fortællingerne er alment menneskelige, står man sig bedst ved at lade dem tale for sig selv. Her vil vi imidlertid grave et

stik dybere og se på det perspektiv, der tegner sig ved, at Abraham ikke blot er far i en almindelig far-søn relation, men også far til et folk, ja, mere end det. Faderbilledet er ganske vist ikke så entydigt, som det var for tidligere generationer, der har lyttet til bibelhistorien. Måske er der derfor en pointe i at bruge den gamle form fader fremfor far.

2. Vi er Abrahams efterkommere.

Abraham-navnet er udlagt „fader til en mængde folkeslag“ (1 Mos 17,5); det er næppe en etymologisk korrekt forklaring, men den rummer et vigtigt bibelsk perspektiv ved Abraham-skikkelsen. Tilsvarende består hans kone Saras velsignelse i, at „hun skal blive til folkeslag, ja, folkekonger skal nedstamme fra hende“ (v.16).

Abraham er i bred betydning en faderskikkelse i Bibelen, både i Det gamle og Det nye Testamente. En af de summariske fortællinger om israelitternes historie fra Abraham og til de er kommet ind i det forjættede land begynder således: „I gamle dage boede jeres fædre på den anden side af Eufratfloden..., og de dyrkede andre guder. Men jeg tog jeres fader Abraham fra landet på den anden side af floden...“ (Jos 24,2-3). Og da „den rige mand“ i en af Jesu lignelser var kommet i Dødsriget og så den fattige Lazarus sidde i Abrahams skød, henvendte han sig uden videre til Abraham som „Fader Abraham!“ (Luk 16,24).



I en stridssamtale i Johannes-evangeliet insisterede jøderne overfor Jesus på deres særstilling med ordene „Vi er Abrahams efterkommere“ (Joh 8,33), men Jesus hævdede derimod, „I har Djævelen til fader“ (v.44). Man kan opføre sig sådan, at man mister retten til at være efterkommer af Abraham, mente Jesus; „hvis I var Abrahams børn, ville I gøre Abrahams gerninger“ (v.39). Også Johannes Døber refererer sine modstandere for at pukke på udsagnet, „Vi har Abraham til fader“, og hans pointe er, at Abraham har potentiale i sig til at være eller blive stamfader til andre end israelitterne: „Gud kan opvække børn til Abraham af stene dér“ (Matt 3,9; Luk 3,8).

3. Fader til en mængde folkeslag.

Man kan sige, at det er påfaldende, at perspektivet, „fader til en mængde folkeslag“, egentlig kun kommer til udfoldelse gennem den del af Abrahams afkom, der ikke repræsenterer den linje, der har Det gamle Testaments hovedinteresse. Gud lover, at Abrahams søn med trælkvinden Hagar, Ismael, skal blive far til tolv høvdinger; men der tilføjes udtrykkeligt: „Men min pagt opretter jeg med Isak“ (1 Mos 17,20-21).

Det er gennem andre børn end Isak, at Abraham kan anses for fader til araberne; foruden Hagars søn drejer det sig om de børn, han efter Saras død fik med en hustru, som hed Ketura (1 Mos 25,1-6). I denne tekst understreges igen, at

disse børn ikke har fået noget på Isaks bekostning. Men slægtskabet med Abraham spiller som bekendt en stor rolle i Islam; det er ingen tilfældighed, at muhamedanernes tredjevigtigste helligdom ligger i Jerusalem på et sted, som Abrahams navn er knyttet til. Klippen i den såkaldte Omar-moske er allerede i den gammeltestamentlige tradition blevet til det Morijs, hvor Abraham gjorde klar til „Isaks ofring“ (se 1 Mos 22,2 og 2 Krøn 3,1).

4. Forlad din fars hus.

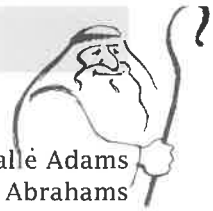
Ofte er der en, der må bryde med sin fortid, med sin far om man vil, når der skal ske noget afgørende nyt i historien; han - for det er oftest i de historier, der fortælles, en han - må først frigøres fra sin baggrund, for derefter enten at blive sendt tilbage med en særlig opgave til sit folk eller sin familie eller at begynde helt forfra.

Da Gud udvalgte Abraham, som dengang hed Abram (se 1 Mos 17,5), begyndte noget helt nyt; ordren lød: „Forlad dit land og din slægt og din fars hus!“ (12,1), og Abraham adlød uden tøven og modstand. Han fik at vide, at Gud ville give ham et land, og at han skulle blive velsignet med mange efterkommere: „Jeg vil gøre dig til et stort folk og velsigne dig“ (v.2). Abraham brød op som beordret, og da han nåede frem, var det klart, at han var kommet til det land, Gud ville, han skulle komme til; det var muligt for ham at dyrke Gud i landet (v.7f).

Da menneskene blev skabt, fik de en velsignelse, der begynder således: „Bliv frugtbare og talrige, opfyld jorden, og underlæg jer den“ (1 Mos 1,28). Både Adam og Abraham ville blive velsignet med afkom, og det hebraiske ord for jorden i det første menneskes velsignelse er det samme, som bruges for landet i Guds ordre til Abrahams opbrud. Adams og Abrahams kald svarer til hinanden. Der er blot forskel på størrelsen af den verden, de skal udføre kaldet i. Adam skal herske over alt det levende, der er i de forskellige rum, som verden består af, himlen, havet og jorden. Abraham skal få et stort navn og være en velsignelse. Abrahams opgave i den begrænsede verden afspejler Adams rolle i den hele verden. Israelitterne har Abraham til fader, mens alle mennesker har Adam til fader.

Adam blev formet af jord, og jord hedder i den sammenhæng adama, hunkøn af Adam, og historien frem til Abraham handler bl.a. om, hvordan Adams efterkommeres forhold til Adama bliver mere og mere kompliceret. Abraham fik løfte om landet, men en stor del af de følgende historier i Bibelen handler om, at han ikke fik landet - og da hans efterkommere endelig kunne bosætte sig i det, som fortalt i begyndelsen af Josvabogen, bliver den efterfølgende beretning historien om, hvordan disse efterkommeres forhold til landet kompliceres.

Men trods alle komplikationer står Guds velsignelse til først Adam og siden til Abraham fast. Håbet, der udtrykkes i Guds ord:



„Jeg vil velsigne dem, der velsigner dig, og den, der forbander dig, vil jeg forbande“ (1 Mos 12,3) er med til at styre historien, trods komplikationerne.

5. I dig skal alle jordens slægter velsignes.

Men selv om bibelhistorien efter 1 Mos 11 indskrænkes fra at være verdenshistorie til at være et folks historie, glider verden ikke ud af synsfeltet. I det helbibelske perspektiv er det vigtigste, at Guds ordre til Abraham om opbrud slutter med ordene: „I dig skal alle jordens slægter velsignes“ (12,3) - og i den sammenhæng bruges for øvrigt adama om jorden! Menne-

skene i verden udenom er ikke glemt; selv om Gud udvalgte sig israelitterne, er mennesker stadig fælles om at leve af agerjorden.

Med udgangspunkt i Abrahamsskikkelse tager Paulus både i Rom 4 og i Gal 3 det tema op, hvordan andre end Abrahams fysiske efterkommere har en retmæssig plads blandt dem, der tror på Gud, som han har åbenbaret sig i Kristus. Allerede i Guds løfter til Abraham er efter Paulus' mening evangeliet forudgrebet; ja løftet: „I dig skal alle folkeslagene velsignes“ kaldes ligefrem et evangelium (Gal 3,8). Det var „med håb imod håb“, at Abraham troede på, at han skulle blive „fader til en mængde folkeslag“ (Rom 4,18).

Dermed er ringen sluttet og perspektivet det samme som i Bi-

belens første kapitler; alle Adams børn er i virkeligheden Abrahams børn, forknyder Det nye Testamente. Og ligesom Abraham skulle være „fader til en mængde folkeslag“, skulle Sara tilsvarende blive „moder til folkeslag“. Som hustru til Abraham drages også hun ind i verdenshistorien og bliver en afspejling af Eva, den første kvinde i bibelhistorien, der fødte børn; om hende siges, at hun skulle blive „mor til alle mennesker“ (1 Mos 3,20; 4,1). På den baggrund kan kirken gøre de ord til sine, som står i Esajas bog: „Se hen til Abraham, jeres fader, og til Sara, som fødte jer. For han var kun én, da jeg kaldte ham, men jeg velsignede ham og gjorde ham talrig“ (Es 51,2).

KONFIRMAND > AKTION <

Åbn vinduet mod verden

Fokus på mission og kirken i den 3. Verden.

Vi tilbyder undervisningsforløb til konfirmandforberedelsen og oplæg til samarbejde mellem kirke og skole.

I 1998 handler Konfirmand Aktion om den indsats, Den lutherske Kirke i Tanzania gør for at give forældreløse børn i AIDS-ramte familier en fremtid. Dette arbejde støttes fra dansk side af Det Danske Missionsselskab og Folkekirkens Nødhjælp.

Konfirmand Aktion vil fokusere på de unges problemer i skyggen af AIDS - og samle penge ind til børn og unge, der har mistet deres forældre pga. AIDS.

Kursusdage for præster og lærere:

Aalborg stift: 2. september kl. 14-17

Århus stift: 9. september kl. 11-14

Københavns og Roskilde stift: 10. september kl. 14-17

Yderligere information - ring til:

Konfirmand Aktion

Nørregade 14

6070 Christiansfeld.

Tlf: **7456 2233**

Abraham -

i Chagalls fascinerende, smukke bibelske billedverden

I Chagalls bibelske univers, er det hans tanke at vise, hvordan Gud gang på gang har grebet ind, for at give den faldne menneskehed en mulighed for at leve i kærlighed. Det er hans overbevisning, at ved at fremholde de billeder, som han har dannet sig, kan nutidens mennesker lære sig at se tilværelsen på en ny måde.

Af Annelise Thomsen

I Nice i Sydfrankrig ligger et museum, som i al sin enkelhed og storhed hedder: "Museet med det Bibelske Budskab", det benævnes dog også "Chagalls museum". Museet blev oprettet af den franske stat i 1973, og blev tegnet og indrettet med henblik på at rumme et af Chagalls største samlede værker - den store billedcyklus "*Det bibelske budskab*".

Dette imponerende værk består af 12 meget store, (ca. 2+3 m) fortællende billeder med motiver fra 1. Mosebog, og 5 drømmeagtige, dyb, dyb røde billeder med inspiration fra "Højsangen". Foruden disse billeder, som er mættede med fortællinger, er der samlinger med udkast, skitser, tegninger, gouascher m.m. til de bibelske arbejder, som han arbejdede med livet igennem, der er mere end 400 billeder ialt.

Hele livet igennem, følte Chagall en stærk tilknytning til sit chasidisk-jødiske¹ opvækstmiljø i byen Vitebsk i Hvide Rusland, han blev født i Vitebsk i 1887 og døde i Nice i 1985. Hans opfattelse af livet blev præget af det liv, som han oplevede i sit hjem, i sin by og hos sin bedstefader, som var rabbinermedhjælper i en lille jødisk menighed i byen Ljosno, hvor hans elskede moder var opvokset.

Han siger et sted:

"Lige siden jeg var barn, har Bibelen opfyldt mig med en vision om Verdens skæbne og inspireret mig i mit arbejde. I tvivlens stunder husvædede dens poetiske storhed og visdom mig. Den er for mig en anden natur. Igennem Bibelens visdom ser jeg livets tilskikkelser og kunstværker. Den kunst, jeg

har haft med at gøre lige siden min barndom, har lært mig, at mennesket er i stand til at rumme kærlighed, og at *kærligheden kan frelse mennesket* ...for mig er *det* den virkelige farve, kunstens sande farve".

"At illustrere Bibelen er for mig, som at male en blomsterbuket. For mig er Bibelen den reneste poesi, en menneskelig tragedie. Profeterne inspirerer mig, Jeremias, Esajas og alle de andre... *det er engageret poesi*"

Chagalls bibelske univers

I Chagalls bibelske univers, er det hans tanke at ville vise hvordan Gud, på trods af menneskets forkerte valg ved at spise af "kundskabens træ" - i stedet for af "livets træ", gang på gang har grebet ind, for at give den faldne menneskehed en mulighed for, trods det af mennesket selv valgte "syndefald" - at leve under Guds velsignelse, og derved leve det liv, som var os tiltænkt fra begyndelsen, *et liv levet i kærlighed*. (kærlighed forstået som omsorgen for og til sine medmennesker)

De 12 store billeder myldrer med skildringer, der på en forunderlig måde beskriver de faser i de bibelske fortællinger, som hver er en del af *den store fortælling*.

Baggrunden for at kunne forstå denne sammenhæng, skal ses i Chagalls eget liv, et liv som blev et liv levet i meget forskelligartede - og til tider overordentlig dramatiske - epoker. Opvækst i et næsten middelalderligt jødisk-russisk miljø, uddannelse i kunstmiljøer i Sct. Petersborg og Paris i begyn-



delsen af dette århundrede, 1. verdenskrig i Rusland, kunstnerfrihed i Frankrig i 20.eme, rejser til Palæstina og jødeforfølgelserne i Frankrig i 30'erne, trussel om udslettelse i gaskamrene under 2. verdenskrig og flugt til USA i 1941, hvor hans elskede kone Bella døde i 1944.

Det var på dette tidspunkt af sit liv, at han - dybt trænet af livet - begyndte at få de store visioner om Bibelens helhed, og den store cyklus begyndte at tage form. Det var igennem refleksioner over sit eget, sit folks og menneskeheds historie, at Chagall fik sit overordnede syn på de bibelske fortællinger.

Bibelen var hans, hans folks, menneskeheds historie

- *dens visdom*, med hvilken den havde betvunget generationer af menneskers lykke og rædsel, og havde gjort det muligt både at kunne tale om lykken og rædselen, og udtale det i ord for Guds åsyn.

- *dens poesi*, hvormed den forbandt Israels liv med alle menneskers liv, og satte den nye menneskeligheds målestok op.

- *dens tolerante skønhed*, hvormed den skabte en storslået enhed mellem på den ene side sine egenartede sproglige former og billeder for det nye den ville sige, og på den anden side formerne og billederne, som findes imellem menneskene.

For ham står fortællingerne som store afgrænsede og dog sammenhørende epos over et overordnet menneskeligt syn, og det er hans overbevisning, at ved at fremholde

de billeder, som han har dannet sig, kan nutidens mennesker lære sig at se tilværelsen på en ny måde.

For Chagall er Guds ord ikke et abstrakt sproghylster eller et antikt nærorientalskt kulturdokument, for ham er nutidens menneske ikke en torso eller en samling af handlekraftige Kraftfelter, igennem Bibelen er det blevet ham åbenbaret at:

Vi er mennesker som alle mennesker før os, hele mennesker, som igennem vor vilje handler, nægter, forsvarer eller skjuler os, føler taknemmelighed og hjælper næsten eller igennem rystelser eller fortvivlelse bliver tungsindige.

Vi er mennesker, som Bibelen viser os som mennesker før os, hele mennesker, som dræber eller vogter vor broder, som sikrer sig i tårne eller bygger mure op til forsvar, vover et skridt ud i det uvisse, mangler ord i livstykke, som dog også med sin instrumentaliserede tankegang søger at berige sig i hunger efter mere.

Vi er mennesker som alle mennesker før os, der er blevet tiltalt af profeternes, lærernes Bibelens særegne stemme, vi bliver i tale og levned lokket hen foran Gud, og kan, som alle andre før os, tilslutte os eller afvise.

Mennesket som Guds skabning - Guds kærlighed til mennesket.

Billederne i museet i Nice er tænkt som en helhed, der omhandler mennesket som Guds skabning, der, ved at vælge kundskabens frugter i stedet for livstræets frug-

ter, mister umiddelbarheden evne og derved styrer imod menneskeheds undergang - syndfloden..

Udgangsens totale trussel afværges af Noas handlinger og håb, og han far med - regnbuens tegn - løftet til menneskeheden, at verdens liv aldrig skal undergå den totale udslettelse. Dernæst kommer pagthistorien igennem Abraham og hans slægt ind som tegn på Guds kærlighed til menneskeheden, løftet om frelsen - på trods af menneskeheds eget forfejlede mål. Den sidste del af billedhelheden er Mosesfortællingen, der beskriver Moses' kaldelse ved tornebusken, samlingen af Abrahams folk, udgangen af Egypten og ørkenvandringen, og til sidst Sabbatten og lovens betydning.

Gud og Mennesket Abraham.

Den centrale del af helheden i cyklussen er billederne om Abraham samt Abraham og Isak.

Begge billeder er komponeret i Chagalls specielle form, collagen, d.v.s. sammenstillinger af flere sammenhængende fortællinger, som ofte også har forskellige perspektiver. Nogle meget tæt på beskueren, andre i fugleperspektiv, sådan, at tids- og stedsfor nemmelse ophæves.

Tro

Det eneste billede i cyklussen, som er helt domineret af den skønneste røde farve, er det hvori Abraham besøges af de tre engle, og hvor der i kanterne af billedet er antydning mange andre "Abraham"-



Chagall:
Abraham
und die drei
Engel

begivenheder, som har tilknytning til forståelsen af det centrale motiv. Nederst i billedet er perspektivet rykket ud i det uendelige, således af jordens overflade ses som bjerge og dale, hvorpå der i et andet perspektiv ses byer, huse og træer, og helt til højre i kanten ses en engel, som betragter den fjerntliggende jord.

Billedets røde farve antyder den kærlighed, som Gud ville vise den hele vide verden igennem det Han iværksatte igennem Abraham og hans slægt.

Øverst til venstre i billedet ses det løvkranse, skyggefulde hus i Ur i Kaldæa ved Eufrat, hvorfra Abraham måtte gå, da Gud kaldte på ham, og hvor han fattede troen på, at målet for ham og hans kommende slægt var at skulle være til velsignelse for alverdens folk, de folk, som forfejlede livets mål ved at have nok i sig selv og sit eget - uden tanke for andre. Dernæst ses, hvordan Guds hånd leder ham igennem dunkelhed og ørken i total ensomhed, indtil han som gammel mand sidder under træet i Mamrelund.

Fra bibelteksten vides, at Sara er barnløs, så det kunne se ud som om hele Abrahams og hendes liv var forspildt, men de 3 sendebud skjuler i deres tilstedeværelse, at

Sara skal føde en søn, og at den vej, som Abraham i sit sind troede og tror, er den rigtige.

Det er livets fortsættelse - som vindes i troen.

Forbøn

Fra scenen, hvori Abraham og Sara beværter de tre engle, vides det også, at Abraham går i rette med Gud for at gå i forbøn for de få eller mange retfærdige i Sodom, så de ikke udslettes ved byens ødelæggelse. Den røde farve i denne scene henviser til, hvordan Guds røde kærlighed begynder at forandre verden. Den af misgerninger og forbrydelser fyldte stad Sodom, skal ikke gå totalt fortabt for *Jeg (Gud) har en fortaler* (Abraham), som udøver forbøn for de for Gud retfærdige. Gud har på denne måde henvist til forbønnen, som redning for mennesker. *Abraham er både Troens og Forbønnens fader.*

Det ligger nu nær at forstå, hvad Chagall antyder i *den røde farve, kærlighedsglansen*, som stråler ud over verden, husene og Abraham og englene i Negev-ørkenen: "Var der ingen mennesker, der mere gjorde det rigtige, (viste kærligheden til og for næsten, ved at gøre det rette for Herren), så

forsvandt kærlighedens lysglans". Den kærlighed, som ind giver menneskene kraft og som - og giver dem evner til at realisere de muligheder de stilles overfor. Det er kærligheden, som giver kraften vingen.

Hvis Kærlighedens lysglans forsvandt fra verden, ville det skabte menneske miste sin sjæl!

Abraham og Isak

I billedets forgrund ligger Isak ved hans side med venstre hånd roligt, kærligt hvilende på hans ene ben.

Isak ser ud imod tilskueren og vil med sit spørgende blik inddrage os i spørgsmålet "*Hvorfor?*"

Abraham står med kniven til det tilintetgørende hug parat i højre hånd, men hans blik og opmærksomhed fanges af den fra det blå over ham kommende engel, som dermed standser hans handling, den handling, som han var villig til at udføre på den Guds bud, som han havde troet, adlydt og fulgt livet igennem.

Farverne i billedet er dels i åbenbaringens gule og røde farver, og dels i transcendensens himmelske blå farve, samt den i billedets øverste venstre kant antydede



Marc Chagall: Isaaks Opferung.



"guddommelighedens hvide lys-skær", hvor en anden engel antyder "Guds verdens komme".

Den gule og røde farve er forbeholdt forgrundsfigurerne Isak og Abraham på Mona bjerg. Isak med det "seende rabbinerøje" er indhyllet i guldgul farve - ligesom Adam i et tidligere billede - den farve som Chagall altid bruger til at udtrykke "Guds verden", "Riget" eller "Guds nærværelse iblandt os" med.

Abraham er indhyllet i ildens, kærlighedens røde, guddommelige farve, som foruden at henvise til "Guds kærlighed" også antyder Guds ivrighed og farven på menneskers offervillighed martyrblood.

Disse farver strækket sig som et bredt spor fra denne scene, fra Abraham og hans slægt op igennem tiden og medinddrager den korsbærende Kristus, der (øverst i billedet) ses bærende sit kors til offeret på Golgata, samt andre mennesker, som også medinddrages i ofre, for at Gud vilje kan gennemtrænge historiens løb.

Kristusfiguren er indhyllet i den blå transcendens, hvorfra den engel kommer som afværger Isaaks og dermed slægtens udslettelse, der er en mening i det skjulte forløb vi som mennesker ikke fatter, men

som er et led i Guds plan for menneskenes endelig mål.

Billedets sigte er, at tydeliggøre en henvisning til Guds "liden-skabelige vilje til at ville føre os hen til en ny verden, den oprindelige.

Isaks spørgsmål "*Hvorfor*" er stadig evigt aktuelt, især tydeligt efter truslerne om udslettelse i "Holocaust". Hvorfor skal vi generation efter generation - i mere end 3000 år - binde vore børn til en tradition som bringer had, hån og uforstand fra andre? Og svaret må blive:

"Uden denne binding, denne befæstelse i den bibelske tradition, ville Gudsviljens gennemtrængning-forlængst være blevet: forløjet, forrådt, forladt medens egoistiske undertrykkelses og berigelsesbegær stadig ville være de dominerende kræfter hos menneskene.

Man må være villig til at yde et offer, for at væsentlige værdier kan bevares.

¹ Chassidim er en vækkelsesbevægelse indenfor jødedommen som er gennemtrængt af en helt i anden stemning end den mere intellektuelle Talmud-lære, der understreger lærdom som vej til sand fromhed. Vækkelsesbevægelsen Chassidim, som var grundlagt omkring 1750 og på et tidspunkt omfattede ca. halvdel af Østeuropas jøder, er derimod langt mere følelsesorienteret: "en lære om den mystiske kærlighed til hele menneskeheden og en teori om en universel udfrielse fra verdens ondskab".

Isaks ofring

I denne artikel analyseres Kierkegaards forståelse af Abraham og ofringen af Isak. Det religiøse bud sættes overfor det etiske bud: Hvilket af dem skal man rette sig efter? Kierkegaards gennemgang af Abraham hører til hans mest dramatiske fortællekunst.

Af Leif Bork Hansen

Den mest dramatiske fortællekunst, der foreligger fra Søren Kierkegaards side er uden sammenligning hans gennemgang af den gammeltestamentlige beretning fra det 22. kapitel i første Mosebog: Guds befaling til Abraham om at ofre sin søn Isak. Kierkegaard var helt på det rene med, at alene værket *Frygt og Bæven* ville gøre hans navn udødeligt. Det ville blive oversat til fremmede sprog og man ville næsten gyse over den frygtelige pathos, her var tale om¹.

Kierkegaard læste ikke fortællingen om Abraham som en beretning om en overstået og tilbagelagt problemstilling. For „var det maaskee paa Grund af hine Tidets Forhold noget ganske Andet, saa lad os glemme ham, thi hvad er det Umagen værd at erindre *det* Forbigangne, der ikke kan blive et Nærværende“².

Når *Frygt og Bæven* forplanter sine underjordiske ryster til læseren, hører det uvægerligt sammen med, at Kierkegaard selv havde gennemlevet det hele på sin egen krop, men naturligvis i fremstillingen med den nødvendige kunstneriske distance og dertil lagt pseudonymen Johannes de silentio - Johannes af tavsheden - i munden eller pennen.

I Kierkegaards eget forhold til sin fader og heller ikke mindst til Regine havde han på den mest traumatiske vis gennemlevet beretningen om Isaks ofring (for både at anse sig selv for ofret og selv at måtte give afkald). Og kunstnerisk kamoufleret har han da også gengivet, hvordan det, at skulle

slippe sin elskede, var som at måtte rundt om „det skarpe Hjørne“ med risiko for at gå fra forstanden³.

I.

Kierkegaard indleder *Frygt og Bæven* med at berette om en mand, der som barn havde hørt fortællingen om Abraham. Som ældre havde han påny læst den, og tilsidst glemte han alt andet over den. Han havde kun ét ønske og én længsel, at have været vidne til denne begivenhed.

Det var ikke, fordi han ønskede at se 'Østerlandets skønne Egne', 'det forjættede Lands jordiske Herlighed', eller 'hiint gudfrygtige Ægtepar, hvis Alderdom Gud velsignede' eller 'den bedagede Patriarchs ærværdige Skikkelse', heller ikke 'den af Gud skjænkede Isaaks frodige Ungdom'. Det måtte gerne foregå på 'en gold Hede'.

Denne mand ønskede at følge med under de tre dages rejse, at være tilstede i det øjeblik, Abraham løftede ansigtet og i det fjerne fik øje på Morijs bjerg, da han lod æslerne blive tilbage og Abraham alene med Isak gik op til bjergget.

Denne mand var ingen lærd fortolker. Han kunne ikke hebraisk. Hvis han havde kunnet det, havde han måske let nok kunnet forstå fortællingen!

Han følger da med ud til Morijs bjerg og forestiller sig forskellige måder, hvorunder forløbet kunne være blevet afsporet. *Frygt og Bæven* indleder med at gengive fire forskellige stemnings-rejser til Morijs bjerg:



Da Abraham gik alene det sidste stykke med Isak ved hånden op til bjerget, fik han den tanke, at han ikke ville skjule for Isak, hvad der skulle ske. Han lagde derfor sin hånd velsignende på Isaks hoved. Hans ansigt var faderligt, mildt, mens Isak bøjede sig for at modtage den. „Men Isaak kunde ikke forstaae ham, hans Sjel kunde ikke opløftes; han omfattede Abrahams Knæ, han bønfuldt for sit unge Liv, for sin skønne Forhaabning, han mindede om Glæden i Abrahams Huus, han mindede om Sorgen og Eensomheden. Da reiste Abraham Drengen op og gik med ham ved sin Haand, og hans Ord vare fulde af Trøst og Formaning. Men Isaak kunde ikke forstaae ham. Han besteg Morijabjerget, men Isak forstod ham ikke. Da vendte han sig bort et Øjeblik fra ham, men da Isaak anden Gang saae Abrahams Aasyn, da var det forandret, hans Blik var vildt, hans Skikkelse var Rædsel. Han greb Isaak i Brystet, kastede ham til Jorden og sagde: „Dumme Dreng, troer Du jeg er Din Fader? Jeg er en Afgudsdyrker. Troer Du det er Guds Befaling? Nei det er min Lyst.“ Da skjælvede Isaak og raabte i sin Angst: „Gud i Himlene forbarm Dig over mig, Abrahams Gud forbarm Dig over mig, har jeg ingen Fader paa Jorden, saa vær Du min Fader!“ Men Abraham sagde sagte ved sig selv: „Herre i Himlene, jeg takker Dig; det er dog bedre, at han troer, jeg er et Umenneske, end at han skulde tabe Troen paa Dig.“⁴ Abraham forsøgte altså i et sidste fortvivlet forsøg, ved at spille sindsygt over for drengen, at forhindre, at Isak skulde tabe troen på Gud.

Eller denne mand forestillede sig, at Abraham havde været tavs under hele rejsen. I tavshed havde lagt brændet til rette, bundet Isak, havde taget kniven, og da i samme øjeblik fik øje på vædderen, som han i stedet for ofrede og drog hjem. Det betød til gengæld, at Abraham aldrig siden blev sig selv. Fra den dag af blev han gammel og kunne ikke glemme, at Gud havde fordret det af ham. Isak trivedes som før, men Abrahams øje var 'fordunklet', så 'han saae ikke Glæden mere'⁵.

Eller det viste sig, at Abraham havde taget fejl. Det beroede på en misforståelse, at Gud havde befale det: „han kastede sig paa sit Aasyn, han bad Gud at tilgive ham hans Synd, at han havde villet ofre Isaak“. Men hvordan skulle en sådan fejltagelse kunne tilgives, for „hvilken Synd var forfærdeligere?“

Eller det var Isak, der aldrig forvandt, hvad der skete. Abraham havde under alle forberedelserne optrådt 'rolig og mild', lige til det øjeblik han rakte hånden ud efter kniven: „da saae Isaak, at Abrahams Venstre knyttede sig i Fortvivlelse“.

Da de atter vendte hjem og den intetanende Sara glad ilede dem imøde, havde Isak tabt troen⁶.

II.

Den tyske teolog, Dorothée Sölle, spørger på baggrund af erfaringerne fra det tredje riges totalitære regime med dets udryddelseslejre: Er det ikke en sadistisk Gud, der her befaler, og bliver det ikke ensbetydende med en tilbe-

delse af bødlen?⁷.

Dorothée Sölle henviser til, hvad Kierkegaard omtaler som en „teleologisk Suspension af det Ethiske“ (telos= formål), en formålsbestemt ophævelse eller degradering af det etiske. „Gives der en teleologisk Suspension af det Ethiske?“ er overskriften for *Problema I i Frygt og Bæven*⁸. Og overskriften for *Problema II* hedder tilsvarende: „Gives der en absolut Pligt mod Gud?“⁹. Og endelig lyder overskriften for *Problema III*: „Var det ethisk forsvarligt af Abraham, at han fortiede sit Forehavende for Sara, for Eliesar, for Isaak?“¹⁰. Disse tre problemstillinger hører for Kierkegaard uløseligt sammen. Og det er kun i den sammenhæng, at problemet for Kierkegaard dukker op: Er der en instans over samfundet?

Ifølge det etiske har en far pligt til at elske sin søn. Hvis det etiske er det højeste, er Abraham tabt. Da er han en slet og ret en morder. Men Abraham elsker netop Isak - sin eneste og elskede søn. Og sådan kommer da Abraham i dette traumatiske dilemma: Det drejer sig om Guds bud mod Guds bud.

III.

Kierkegaard vender sig mod en moderne 'hedensk' opfattelse, repræsenteret af samtidens hegel-ske filosofi, der som sin yderste konsekvens og mål har den altomfattende stat. Efter denne opfattelse kommer hele menneskeslægtens tilværelse til at afrunde sig fuldkomment kugleformet i sig selv. Det er da også bemærkelsesværdigt, at den tidligere ukrain-



ske flygtning og senere danske Kierkegaardforsker, Gregor Malantschuk, i Kierkegaards *Frygt og Bæven* har set et opgør mod ethvert forsøg på fra et samfunds, en stats side, at fratage det enkelte menneske dets personlige integritet og frihed¹¹.

IV.

Ethvert folk har sine tragiske helte. Således ofrede Agamemnon datteren Iphigenia for krigslykkens skyld. Og Grækenlands skønne piger rødmede af begejstring derover¹². Dommeren Jefta frelst sit folk i nøden ved at afgive et løfte, som til gengæld kostede hans egen datter livet. Hun var villig til at lade sig ofre, og „enhver fribaaren Mand skal forstaae, enhver behjertet Qvinde beundre Jephtah, og enhver Jomfru i Israel skal ønske at handle som hans Datter; thi hvad hjalp det at Jephtah seirede ved sit Løfte, naar han ikke holdt det, skulde da ikke Seiren atter tages fra Folket?“¹³. Brutus i Rom lod sine egne sønner henrette, for-

di de havde deltaget i en sammensværgelse mod Rom.

Men her befinder vi os stadigvæk inden for det almene, og en Agamemnon, en Jefta eller Brutus huskes for deres vilje til at ofre deres eget for folkets skyld. Deres handlinger fremkaldte beundring

(Og hvilket land kan bestå, uden at der er nogen, der i skæbnesvangre situationer er rede til at bringe ofre?).

Anderledes med Abraham. Her var der intet folk, der skulle frelses. Her var der intet formål. Abraham kunne ikke gøre sig forståelig for andre. Ikke for Isak, for Eliesar eller Sara.

V.

Abraham er stødt på en instans over det almene, over det etiske, over samfundet, over det endelige. Abraham er stillet over for det absolutte, Gud selv. Han er som den enkelte bragt „i et absolut Forhold til det Absolute“. Det betyder, at troen er „dette Paradox, at den

Enkelte er højere end det Almene“¹⁴. Abraham er forpligtet, som ingen menneskelig instans kunne gøre det.

VI.

Der er imidlertid en afgørende forskel mellem den tragiske helt (jvf. Agamemnon, Jefta og Brutus) og Abraham. Abraham resignerer ikke kun! Han foretager samtidig en modsat bevægelse. I samme øjeblik han giver fuldstændig afkald på Isak, håber han at få Isak igen! Dette kalder Kierkegaard at foretage en „Uendelighedens Dobbelbevægelse“. Derfor er Abraham ikke kun en tragisk helt, men han er „Troens Fader“. Abraham håber „i Kraft af det Absurde“ at få Isak igen. Som sådan er han „Troens Ridder“.

VII.

I Kierkegaards samtid betragtedes troen som en første umiddelbarhed eller spontanitet. Det gjaldt derfor om at nå videre fra en sådan



tro til forståelse. Derfor forudser forfatteren til *Frygt og Bæven* „let sin Skjebne i en Tid, da man har slaaet en Streg over Lidenskaben, for at tjene Videnskaben“¹⁵.

For Kierkegaard forholdt det sig lige modsat. Det var ikke viden eller videnskab, der manglede, men lidenskab.

På titelbladet til første del af *Enten-Eller* anbragte Kierkegaard et citat af den engelske digter Young. Dette kan samtidig betragtes som et motto for hele forfatter-skabet. Citatet lyder: „Er da Fornuften alene døbt, ere Lidenskabene Hedninger?“¹⁶.

Det er kun gennem lidenskab, et menneske kan nå til at blive sig selv. Og sådan redegør Kierkegaard for lidenskaben - æstetisk og etisk - i *Enten-Eller* for i *Frygt og Bæven* at nå frem til, hvad han kalder den højeste lidenskab. Dette er troens mulighed. Troen er 'den højeste Lidenskab' i et menneske.

VIII.

Den mand, som tilsidst glemte alt andet over Abraham, overvejede også, om det havde været tungere for Abraham, hvis han havde haft noget at bebrejde sig selv. Og dog betragtede han Abrahams prøvelse for at være den tungeste (fremfor at det skulle have drejet sig om en straf for skyld): „forsaa vidt Tvivlen opkom i hans Sjæl, da var den ene og alene om Guds Kjærlighed“¹⁷. Det ville være værre, hvis der hændte et menneske noget,

der for ham kunne „forstyrre Troen paa Guds Kjærlighed“. Da ville han tage skade på „den dybeste Sammenføjning i et Menneske“¹⁸.

Det var hedenskabets rædsel, „at Den, som holder Alts Skjebne og alle Dine Skjebner i sin Haand, at han er Tvetydighed, at hans Kjærlighed ikke er en faderlig Favn men en fangende Snare, at hans forborgne Væsen ikke er evig Klarhed men Skjulthed, at hans Væsens dybeste Grund ikke er Kjærlighed men Underfundighed“.

Det fordres ikke af et menneske, at det skal kunne forstå, at Gud er kærlighed: „Det er ikke rædsomt, at Du ikke skulde kunne forstaa Guds Raad dersom han dog er evig Kjærlighed; men det er rædsomt, hvis Du ikke kunde forstaa dem, fordi han er Underfundighed“¹⁹.

Dette ville for Kierkegaard være grænsen for alt, hvis der skulle findes en tvetydighed, en spaltning i Guds væsen. Da ville også et menneskes tilværelse falde fra hinanden.

Kierkegaard sammenligner troen på, at Gud er kærlighed, med det 'Spiger' i et skib - hvis ellers et sådant 'Spiger' findes - der holder hele skibets bygning sammen - den tro, der er „den guddommelige sammenføjning i et Menneske“²⁰.

IX.

For Kierkegaard er der tale om et dobbelt bolværk mod fortvivlelsen: forsynet og forløsningen

(Kristus). „Et Forsyn er slet ikke lettere at forstaae (at begribe) end Forløsningen: begge lade sig kun tro“, noterer han i en optegnelse fra Berlin. Forsyn og forløsning kalder han for „Fortvivlelsens Kategorier“ i den forstand, at de holder fortvivlelsen borte, så jeg maatte fortvivle dersom jeg ikke turde ja skulde troe det“²¹.

¹ Pap. X, 2 A 15 (Pap.= Søren Kierkegaards Papirer, 2. udg., København 1968-78).

² SV 5, 30 (SV = Søren Kierkegaard, Samlede Værker, 3. udg., København 1962-64).

³ SV 17, 116.

⁴ SV 5, 14.

⁵ SV 5, 15.

⁶ SV 5, 16.

⁷ Dorothée Sölle: *Leiden*, 1973, s. 39-44.

⁸ SV 5, 63.

⁹ SV 5, 75.

¹⁰ SV 5, 75.

¹¹ Gregor Malantschuk: *Søren Kierkegaard's Frygt og Bæven*, 1980, s. 9-29.

¹² SV 5, 54.

¹³ SV 5, 54. - Jvf. *Dommerbogen* 11, 30-40.

¹⁴ SV 5, 52.

¹⁵ SV 5, 11.

¹⁶ SV 2, 5.

¹⁷ Pap. IV B 66.

¹⁸ SV 11, 250.

¹⁹ SV 11, 249.

²⁰ SV 11, 250.

²¹ Pap. VII, 1 A 130.

Internationalt religionssamarbejde

I en tid, hvor folk, religioner, kirker og kulturer mødes og blandes i et omfang som ikke kendt nogensinde før, har netop folk, der underviser i kristendom og religion behov for nuancer, facetter og selvbesindelse. Den faglige samtale på tværs af landegrænser, sprog og kulturskel er så vigtig som nogensinde.

Af Michael Holt

Man kan læse sig til meget. Lytte sig til en del. Men selv at opleve det, er for de fleste den bedste kilde til ny inspiration. De fleste kender til det fornøjelige ved at rejse udenlands. I første omgang ganske uforpligtende nysgerrigt oplevende det anderledes i det fremmede, hvor netop det anderledes er det almindelige og velkendte, eller måske opdage det hjemmefra så velkendte i en ny variation og anderledes iscenesættelse. Oplevelsen sætter sig spor i ens bevidsthed, den bliver til inspiration, der betyder, at man ikke blot ser på sin egen virksomhed med andre og friske øjne, men også bevirker at man griber sager an på en anden måde end før.

I 1980 foreslog jeg religionslærerforeningerne i Norge og Sverige at lave en nordisk religionslærerkonference. Så svag var kontakten den gang, at det tog endog nogen tid at finde de rigtige navne og adresser. Vi kendte ikke hinanden. Og så viste det sig endda, at der andetsteds var folk - nemlig finnerne -, der gik med tilsvarende, endda mere ambitiøse planer. Det skulle ikke bare være en nordisk, men en europæisk religionslærerkonference. For ikke at ødelægge det for hinanden, valgte vi at samarbejde.

Det startede beskedent en eftermiddag i februar 1980 på Lärarhögskolan i Malmø med Svend Åke Selander som vært. Her mødtes så en lille gruppe fra de nordiske lande og en eller to repræsentanter for noget, der kaldte sig Inter-european Commission on Church and School. Mens vi fra Danmark kunne optræde som glade amatør-

rer, der med den sædvanlige frimodighed regnede med, at vi kunne improvisere os frem, mødte finnerne med Reijo Heinonen med en politisk dagsorden: faget i Finland var blevet bragt i en udsat position i forbindelse med planer om en undervisningsreform (Det er ikke bare i Danmark at religionsfaget lever et udsat liv på randen af udslettelse, hvergang det har rumlet med reformplaner). En international religionspædagogisk konference ville være en god støtte i de fagpolitiske bestræbelser på både at styrke og reformere faget. Finnerne havde også en ide til tema: nye religiøse bevægelser. Ganske vist havde man ikke meget af den slags i Finland, men vi andre kunne godt finde holdepunkter for dette emnes faglige og almene relevans. Og ICCS kunne stille med både konferencemæssig erfaring og visse økonomiske resourcer.

Vi var ikke ganske enige på mødet. Senere har Reijo Heinonen i et blødt øjeblik tilstået, at han havde været på nippet til at opgive det hele, hvis ikke vi havde meldt os på banen. Og det blev til noget. Inden vi skiltes var konferencen lagt i rammer, opgaverne fordelt, og tidsfrister berammet. Det hele besegledes som sig hør og bør med et festmåltid - i en svensk pølsevogn og grillbar!

Den første europæiske religionslærerkonference i Helsinki september 1980 blev en succes. Den fik stor bevågenhed i Finland, både minister og ærkebiskop deltog i åbningen. Og en diger rapport om „Neoreligiositet“ blev udsendt bagefter. Og bedst af det hele: der



var virkelig mange religionslærere med, af den slags, der daglig slås med formidlingen af fagets mange emner i almindelig undervisning. Naturligt nok besluttede vi derfor at etablere et permanent samarbejde, hvis sigte var at give religionslærere bedre muligheder for at give inspiration til og få tilsvarende hos udenlandske kolleger. Det Europæiske Forum for Religious Education var grundlagt. Medens sigtet altså for ICCS lå på kirke og skole, var EFTRE mest fokuseret på skolen.

Nogle stiller sig kritisk afvisende til alt dette internationale samarbejde. Det opstår jo bare, fordi nogle ikke kan få deres rejselyst tilfredsstillet for egne midler. Eller det bliver Tordenskjolds internationale brigade af professionelle kongresgængere, som møder hinanden gang på gang. Og så langt må man give disse kritikere ret: Der har gennem årene været en fast stok, der med glæde genså hinanden, ja endda etablerede venskaber på mere end julekortniveau. Svaret på kritikken er naturligvis, at uden en fast kerne kan man ikke skabe det grundlag og de rammer, der er nødvendige for, at samarbejde overhovedet kan finde sted. Men der har sandelig også været langt flere, som har deltaget i en eller to konferencer, fordi emnet havde deres interesse, eller fordi de blev inddraget i ICCS's arbejdsgrupper, hvis rapporter sædvanligvis er blevet til ved samarbejde mellem folk fra mange forskellige lande - med kirkelig eller skolemæssig erfaring og baggrund. Fælles for dem og for øvrige deltagere har været oplevelsen af ny inspiration, gode ideer eller en diskussion om løsningen af faglige problemer, som i kraft af det internationale miljø tilførte nye dimensioner til ens egne hjemmевante fore-

stillingsverden.

Netop det nuancerede og tilførelse af flere facetter i den religionspædagogiske praksis har ligget os på sinde. I en tid, hvor folk, religioner, kirker og kulturer mødes og blandes i et omfang som ikke kendt nogensinde før, måske med undtagelse USA. I en sådan tid har netop folk, der underviser i kristendom og religion behov for nuancer, facetter og selvbevidsthed. Den faglige samtale på tværs af landegrænser, sprog og kulturskel er så vigtig som nogensinde.

Den religionsundervisning, der finder sted i det danske skolesystem har jo for længst sagt farvel til den formelle forbindelse med Folkekirken. Den sidste rest, som vel på sin vis må betegnes som et relik, er at skolen i det år, hvor de fleste børn går til Folkirkens konfirmandforberedelse, ikke tilbyder religionsundervisning. Skolens religionsundervisning foregår på et sekulariseret samfunds præmisser. Den kan ikke være konfessionelt bundet, men fagligt forpligtet er den naturligvis til at sikre *alle* elever uanset deres egen kulturelle eller religiøse baggrund et vist minimum af kendskab til sammenhængen mellem kristendom og dansk kultur og samfund. Men målet er altså ikke at kristne skolens elever. Målet er rent humanistisk: vi skal forstå os selv og hinanden.

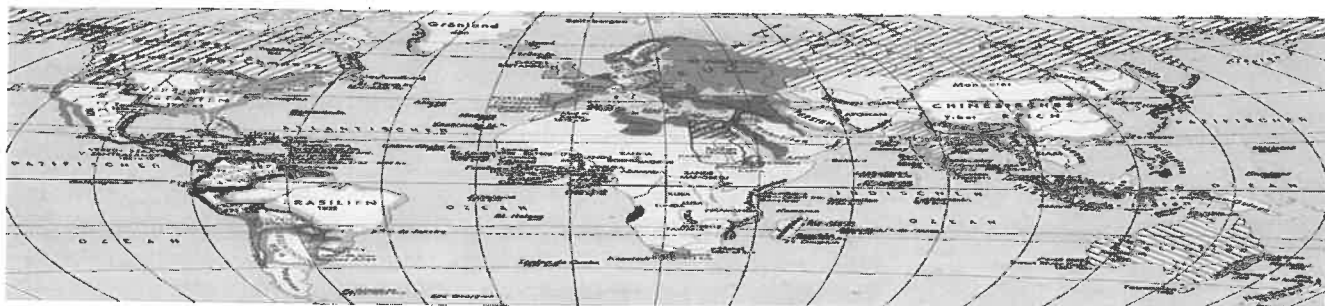
Modsat og netop i kraft af sekulariseringen er det en logisk konsekvens, at kirken tager sig sin opgave på som kirke: at undervise i kristendom, at hjælpe menighedens voksne og børn til en dybere forståelse af, hvad de er døbt på og konfirmeres i. Den pædagogiske forpligtelse turde vel heller ikke være fremmed for en luthersk kirke.

På ICCS-konferencen i Rom for 3 år siden var temaet „Kristne minoriteter i Europa, er en konfessionel religionsundervisning det rigtige svar?“. Det dækkede altså 2 emner, som hver i sær trænger sig på i lyset af den allerede nævnte sekulariseringsproces og fremkomsten af stadig flere religiøse og kulturelle minoriteter i de gamle specielt nordeuropæiske national/stammesamfund. For arrangørerne selv var emnet oplagt: Valdenseskirken, hvis hovedsæde ligger få minutters spadseretur fra Engelsborg og Vatikanet. Man fristes til at sige, at vi arbejdede i skyggen af Romerkirken. Kun skyggen, for der var kun få katolikker med. Og de kom alle fra Nordeuropa - Holland, England, Sverige og Letland.

Seks case-studies fra konferencen gav os en række illustrative eksempler på, hvordan religionsundervisning faktisk blev praktiseret i det offentlige skolevæsen, og hvordan man så på den fra minoriteternes synsvinkel. De gav samtidig stof til eftertanke med henblik på, hvordan kirken kan klare det voksende behov for oplæring af dens egne døbte.

1. Italien (valdensere - katolikker)
2. Tjekkiet (protestanter - katolikker)
3. Rumænien (protestanter - ortodokse)
4. Sverige (katolikker - lutheranere)
5. Polen (lutheranere - katolikker)
6. Eire (anglikanere - katolikker)

Med *undtagelse af Sverige*, var konfessionel gennemført eller kontrolleret undervisning det almindelige. Den svenske model, som i 1970'erne vel var det vigtigste for-





billede for omstilling af dansk religionsundervisning, fremstod som et politisk bestemt kompromis og som svar på pres fra de store svenske frikirkesamfund, der krævede ligestilling. Løsningen blev som bekendt en ikke-konfessionel, kundskabsformidlende undervisning, som stadig tilgodeså samfundets krav om opdragelse til at være en god borger i et tolerant, demokratisk samfund. Og svenske katolikker følger den offentlige religionsundervisning uden problemer. I kirkeligt regi har man naturligvis så sin egen, veludbyggede katekese.

I den modsatte ende af Europa, i *Italien* sidder Romerkirken solidt på systemet. For de fleste „normale“ italienere, deres forhold til kirke og pave ufortalt, har en mere eller mindre formuleret forståelse af, at rigtig italiener er „man“ kun, hvis man er katolik. For det lille valdensiske kirkesamfund og de øvrige ikke-katolske kirker er der kun religionsundervisning i menigheden uden for skoletiden. Faktisk skulle man helt op i tiden efter 2. verdenskrig før valdenserne fik reel religionsfrihed.

I alle de *nye østeuropæiske demokratier* synes flere faktorer at gøre sig gældende. Efter bortfaldet af marxismen som statsbærende ideologi, er der klart behov for udfyldning af det ideologiske tomrum. Men samtidig er de fleste samfund gennemsektulariserede og midlerne meget begrænsede. Den konfessionelle religionsundervisning er eneste mulighed, men synes ikke på længere sigt at kunne tilfredsstille det sekulariserede flertals behov.

Specielt i Tysklands nye forbundslande har man fået problemet ind på livet. Kun en mindre del af befolkningen er medlem af en kirke. Hvorfor skal skolen, der

omfatter unge fra alle befolkningsgrupper påtage sig at meddele konfessionsbestemt religionsundervisning under kirkernes kontrol?

I *Polen* havde den katolske kirke efter kommunismens sammenbrud f.eks. med et snuetag i 1990 sikret sig kontrollen ved at tilbyde staten at betale for de nyindførte religionstimer. Der skal være mindst 15 elever af ikke-katolsk baggrund i en skole, før der oprettes hold i andet end katolsk katekisme. Men fritages kan de. Undervisningen varetages - i hvert fald indtil videre - af de lokale præster. I *Rumænien* og *Ungarn* lægges der op til reformer, der imidlertid ikke er så vidtgående med hensyn til mindretallene, som de kunne ønske. Faktisk stikker en grimme udgave af nationalismen sit fjæs frem, skræmmende og hæmmende for en positiv udvikling af demokratiet.

Samtidig ses tendenser f.eks. i Polen til at gøre én anskuelse til den eneste sandt nationale. I Polen er man lidt skeptisk, hvis man ikke er katolik. For som orthodox repræsenterer man så at sige de russiske undertrykkere. Som lutheraner de tyske. Nå, som svenskeren anførte, er man som katolik i Sverige heller ikke „helt normal“. Vi kan i dansk sammenhæng nikke genkendende til denne form for normalitetsbegreb, når vi betænker, hvorledes tabloidpressen forholder sig til nye eller såkaldt fremmede religioner.

I det gennemkatolske *Eire* har 4% af befolkningen, som stadig vedkender sig tilhørsforholdet til the Church of Ireland, den

anglikanske kirke for både Ulster og Eire, en ganske speciel historie. Den var indtil 1922 herrefolkets religion. Og reaktionen blandt den første generation efter selvstændigheden i 1922 var nærmest at gå under jorden, at blive usynlige i Irlands politiske og kulturelle liv. At bekende sig som protestant var u-irsk. Blandede ægteskaber var set med anglikanernes øjne en trussel. For den katolske kirke forlangte, at børnene skulle døbes og opdrages katolsk. Ghettoiseringstendensen har været stærkt fremherskende indtil idag.

Skal man tro de nyeste sociologiske undersøgelser, er ghettoisering ikke blot noget, minoriteter benytter sig af, når de føler deres identitet og integritet truet, men en proces, der truer majoritetskirkerne. En hollandsk forsker, prof. Zijdervelt fra Rotterdam, pegede i en forelæsning på samme konference på netop denne tendens.

Studier af de nordvesteuropæiske stater mente Zijdervelt til en vis grad kunne forklare „afkirkeiggørelse“ som et fænomen, der var tæt forbundet med etableringen af velfærdsstaten. Staten har udviklet systemer til at tage sig af mennesket igennem dets livsforløb: uddannelse til de unge, omsorg for de gamle, pleje af de syge og godgørenhed mod de fattige. Resultatet er det pluralistiske velfærdssamfund, hvis virksomhed i vid udstrækning kan ses som forsoget på en verdslig virkeliggørelse af den gamle paradisisvision.

Hvad bliver så tilbage til den institution, der traditionelt har taget sig af disse opgaver, kirken? Den bliver reduceret til en offent-



lig serviceantalt for de religiøse ydelser, velfærdsborgeren har krav på. [Flere eksempler fra dansk kirkehistorie kan uden videre bekræfte denne tese]. Men velfærdsstaten kan ikke give alt, hvad individet har brug for, specielt ikke fællesskab, som er selve grundlaget for velfærdssamfundet. Velfærdstaten kan heller ikke give frelse. Samtidig opstår en ny type religioner: de private og personlige. Individet ønsker ikke at stå til regnskab for nogen - mindst af alt da sognepræsten - for sin personlige religiøse overbevisning. Nye religiøse bevægelser opståen og udbredelse hænger således pænt sammen med sekularisering og velfærd.

Sekulariseringsprocessen har ført til privatisering af religion og ghettoiseret den traditionelle organiserede kirke - stats- eller folkekirke.

Der findes ikke længere nogen kirkelig majoritet i den forstand, at størstedelen af de troende i en stat aktivt og konsekvent beken-der sig til en fælles tro. Også de dominerende kirkesamfund er blevet minoriteter i det sekulariserede samfund, hvis indbyggere har overladt ansvar og myndighed til systemet, men samtidig har brug for holdepunkter og normer.

To stærke verdslige faktorer sætter altså for alvor kirkens kristendomsundervisning under pres. Den ene er typisk for de nordvesteuropæiske velfærdssamfund: demokrati og velfærd er de fælles værdimål. Den anden præger i høj grad de nyligt frigjorte samfund i Østeuropa: kampen for at skabe en entydig national iden-

titet. I begge situationer er kirken i klemme. Og kirkens undervisning bliver af vital betydning. Men hvordan løse denne opgave?

Man kunne benytte *den traditionalistiske metode*. Den kendes fra de samfund, der tog ved lære af den franske oplysningstids kirkekritik og revolutionsideerne. Principielt skal der ikke være religionsundervisning i den offentlige skole, og hvis den alligevel er der, skal den være konfessionel - katekismusundervisning -. På den måde videregives den traditionelle tro, dogmer og etiske normer, med Heines udtryk „kirkelig socialisation“.

Denne holdning kan føre til ghettoisering og manglende relevans for det eksisterende samfund. Intolerance over for minoriteter er også konsekvensen, hvilket flere case studies afslørede. I Frankrig synes den katolske kirke at være blandt dem, der er mindst interesseret i at indføre offentlig religionsundervisning. Mon ikke de fleste af le Pens tilhængere betragter sig som både sande patrioter og gode katolikker? Paradoksalt nok er der kristendomsundervisning i et område af Frankrig, nemlig Alsace-Lorraine, hvis skolevæsen stadig reguleres efter de preussiske normer! (Nå, ja der gælder jo også særlige regler for civilregistrering i det danske Sønderjylland!)

Alternativet kunne være en *modernistisk metode*: accept af sekulariseringen med etablering af en offentlig religionsundervisning, der så at sige giver eleverne information - elementær basisviden - om alle religioner. Objektiv ikke konfessionel undervisning vare-

taget ikke af teologisk, men religionsvidenskabeligt uddannede lærere. Altså den danske og svenske model. Det kan udmærket ske, og sker allerede mange steder med succes, både i Danmark og i f.eks. Sverige. Et egentligt kirke-skole samarbejde har i øvrigt været genstand for grundigere studium af en arbejdsgruppe nedsat af ICCS under ledelse af Sverre Mogstad, Norge.

Der er ingen tvivl om, at danske kristendomsfagpædagoger i årene fremover kan få virkelig glæde af et udbygget internationalt netværk. Det gælder samarbejdet mellem religionspædagogiske institutter, mellem søndagsskolemedarbejdere og voksenundervisere. Det gælder blot om at skabe de rette rammer og kanaler for information og udveksling. Det kan i begyndelsesfasen klares af enkelte ildsjæle, som det hedder idag, i samarbejde med enkelte foreninger, og institutioner. Men, når de pågældende personer skifter job, eller simpelthen bliver trætte, dels af at rejse, dels måske af ofte at bære både arbejde og omkostninger selv, holder forbindelsen op. Og arbejdet skal begynde forfra. Derfor er det i det lange løb nødvendigt, at netværket for at være stabilt og kontinuerligt har en fast institution bag sig.

Det har Folkekirkens kristendomsundervisning nu fået med Det Pædagogiske Institut i Løgumkloster. Og som noget helt naturligt er også det internationale samarbejde blevet en del af instituttets virke. På baggrund af mine erfaringer er det med den største glæde, jeg er gået med i det internationale udvalg. Jeg håber, at de kontakter, der allerede er etableret vil blive udbygget og - ikke mindst udnyttet af mange i årene fremover.



Bøger og materialer

Skibet er ladet med...

Indledende konfirmationsforberedelse. Idé-mappe og JK-mappe, samt forældrehæfte. Religionspædagogisk Center.

v. Søren Christensen, Suzette Munksgaard, Søren Rechnagel, Lars Højland, Finn Rosenberg, Jes Nysten, Arne Kistophersen, Ingrid Mielke og Elisabeth Knox-Seith.

Religionspædagogisk Center har taget initiativ til en stor og flot tilrettelagt materialesamling til den indledende konfirmationsforberedelse. „Skibet er ladet med..“ er samlingens titel, som består af to stor ringbind, hvoraf det første er en idémappe til juniorkonfirmand-lederne og den anden hedder „JK-mappen“, som først og fremmest skal holde orden på børnenes egne ting.

Om materialets brug skriver redaktørerne, at det bygget over et oplevelsesforløb med besøg i kirken, et møde med kirkens konkrete inventar hvorved børnenes bringes på en rejse gennem kristendommens mange dimensioner. Undervejs er der forslag i materialet til fortællinger, lege, dramatiseringer osv.

Holger Lissner anbringer i en indledende artikel (som er en bearbejdelse af tanker fra hans bog „Gudstjeneste for alle sanser“) arbejdet med juniorkonfirmanderne i en gudstjenestelig sammenhæng. Spørgsmålet rejses så, om

det er højmessens børnenes skal indføres i eller de først skal lære, hvad en gudstjeneste er via børnegudstjenester. Lissners svar er, at højmessens netop kan bruges til at være en familie- og børnegudstjeneste.

Materialet går tæt på de svære emner som brugen af bibelen for børnene og børn og bøn. Materialet har et meget realistisk udgangspunkt i, at vi er kristne analfabeter. Vi skal lære sproget i gudstjenesten. Vi skal lære det bibelske sprog. Vi skal lære, at en vigtig del af gudstjenesten er den direkte kommunikation med Gud. Børnene har et sprog, der er overtaget fra deres hjem og opvækstmiljø. Deres sprog er et tilpasset sprog. Er de opvokset i en verden, hvor der slet ikke tales om religiøse ting, kan de få svært ved at sætte ord på deres tanker og erfaringer. I alt fald skal det være med stor fornemmelse og nænsomhed, at bøn inddrages som emne og tema.

Juniorkonfirmanderne har som regel et meget åbent og umiddelbart gudsforhold, siges det i materialet. Juniorkonfirmanderne vil tegne Noas ark på et lille stille ocean, mens de „store“ konfirmander vil tegne et stort oprørt hav med en lille ark. Med juniorkonfirmanderne har vi med en aldersklasse at gøre, hvor der er en åbenhed overfor nye impulser og nye tankegange. På den ene side har de brug for indre billeder - og på den anden side ved de godt, at de måske ikke holder i længden. Derfor er det vigtigt at gå nænsomt

frem og være lydhør overfor børnenes signaler. I forbindelse med overvejelserne over børnenes religiøse udvikling redegøres der for Fowlers teori om trosudviklingen igennem 6 stadier. Her svarer juniorkonfirmanderne til Fowlers stadium 2, *den mytisk bogstavelige tro*. På dette stadium opleves tilværelsen mere sammenhængende end tidligere. Barnet er optaget af at udforske den konkrete verden, mens det dagdrømmer og fantaserer. Spændingen mellem den ydre optagethed af virkeligheden og de indre fantasier søges forenet i myter og beretninger.

Under overskriften *Oplevelsesforløbet* overvejes praktisk, hvordan man skaber en rituel ramme omkring undervisningen, hvordan man opbygger et undervisningsforløb og endelig redegøres der for brug af *rammefortælling*. En rammefortælling er en fortælling, der indrammer en anden fortælling eller nogle aktiviteter, der kan fange opmærksomheden og skabe små overraskelser og nye synsvinkler. Materialet giver her nogle sjove og fine eksempler på rammefortællinger og deres brug.

Fortællingens pædagogik bliver gennemgået med gode råd om at fortælle. Hvem fortæller? Hvem fortælles der til? Hvad skal du fortælle? Hvordan forberedes fortællingen? Hvordan udføres fortællingen? Med disse spørgsmål bliver det klargjort, at man ikke behøver at være entertainer eller skuespiller for at kunne fortælle. Enhver, der forbereder sig ordent-



ligt og engageres af fortællingen kan fortælle, så børnene lytter.

Sang og musik er vigtige dele af den indledende konfirmationsforberedelse. Både gamle og nye salmer skal synges ind i børnene. Og hvordan det gøres, er der også gode råd og vejledninger til.

Skabende aktiviteter, lege, drama, gudstjenester der indgår i JK-forløbet, plejehjemsbesøg og en masse andre mulige aktiviteter beskrives praktisk med efterfølgende teologiske overvejelser.

Ja, der er næsten for meget af det gode i denne idé- og materialsamling, og man blive næsten bange for, om man nu også har noget nyt til selve konfirmationsforberedelsen. Selvfølgelig er det hensigten, at man blot skal kunne plukke i samlingen. Men så bliver det svært at vælge!

Materialsamlingen følges så op med et ringbind til børnene, hvor der er givet plads til deres egne tegninger, notater, materialer mv. Og så er der endelig forældrehæftet, hvor der lægges op til forældrenes med- og samarbejde omkring den indledende konfirmationsforberedelse. Udgangspunktet for forældrehæftet er, at børn stiller spørgsmål - og netop til forældrene som følge af forberedelsen. Forældrene slipper altså ikke for at være medaktører.

Det hele er en guldgrube af overvejelser og idéer. Materialet er tydeligt nok blevet til på grundlag af et stærkt engagement hos forfatterne. Samtidig er materialet båret af stor viden og indsigt i JK-

aldersgruppen. Det er ikke teori og skrivebordsarbejde, vi står med i hånden, men et gedigent stykke pædagogisk arbejde, som er blevet til på grundlag af erfaringer fra praksis.

Præster og undervisere har her fået alletiders hjælpemiddel til JK-undervisningen. Og alle vi andre bliver overbevist om, at den indledende konfirmationsforberedelse er det væsentligste initiativ, som folkekirken har taget i de senere årtier.

Den lille Bibelhåndbog 140 s. Unitas Forlag 1997

Mange kender professor Thestrup Pedersens „Bibelhåndbog“, som er kommet i en række oplag. Nu udgiver Unitas Forlag en bibelhåndbog som et minileksikon til de bibelske kerneord og begreber. Forlaget kalder selv bogen for en førstehjælp til bibellæsningen. Og nemt og ligetil er det da også at bruge bogen. Vi slår f.eks. op under ordet „brød“. Vi får at vide, at det er det vigtigste næringsmiddel i Mellemøsten, hvordan det fremstilles og den teologiske brug af ordet som f.eks. „livets brød“. Endelig slutter den korte artikel med en række af de væsentligste steder i GT og NT, hvor ordet „brød“ forekommer.

Med „Den lille Bibelhåndbog“ har vi fået et brugbart værktøj til ungdomsundervisningen, bibelstudiekredsene og den enkeltes bibellæsning.

Mening og sammenhæng.

John Rydal og Børge Troelsen: En fagdidaktik til skolens religionsundervisning. 198 sider - kr. 195,-. Forlaget ANIS 1996

Formålet med faget kristendomskundskab er iflg. loven af 1994, at eleverne erkender og forstår, at den religiøse dimension har betydning for livsopfattelsen hos det enkelte menneske og for dets forhold til andre.

Med denne bog har de to forfattere udfyldt et stærkt behov for en samlet fremstilling af kristendoms- og religionsundervisningens didaktik. Altså hvordan begrunder vi faget i folkeskolen? Hertil kommer alle spørgsmålene omkring planlægningen af undervisningen og målsætningen for faget. Bogen indleder med nogle almen-didaktiske overvejelser over dannelsesbegrebet og kristendomsfagets forhold hertil. Dernæst indkredses selve skolefaget og dets muligheder i et tværfagligt samarbejde.

Det er tydeligt nok forfatterne hensigt at fremhæve den nye profil i faget kristendomskundskab. Faget kan nu og endelig træde ud af sin hidtidige rolle som et konserverende kulturbevarende fag og istedet yde et vigtigt bidrag til at skolen bliver en skole for livet.

Af Henning Nørhøj

- er et tidsskrift til inspiration for alle i kirkens forskellige former for undervisning.
- praktisk hjælp til det pædagogiske arbejde i menigheden og det kirkelige børne- og ungdomsarbejde.
- undervisningsmodeller til brug for børn, unge og voksne.
- forslag til andagter og gudstjenester
- teologisk-pædagogisk information.
- anmeldelser og omtale af nye undervisningsmaterialer og litteratur med relevans til det pædagogiske arbejde i kirke og menighed.

Udgivet af EPS

Evangelisk Pædagogisk Samvirke, som er en sammenslutning af en række folkekirkelige organisationer, der er involveret i kirkens forkyndelse og undervisning.

Medlemmer af EPS

Dansk Bibelskole. Dansk Missionsråd. De samvirkende Menighedsplejer. Det danske Bibelselskab. Diakonhøjskolen. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen. Diakonissestiftelsen. FDF/FPF. KFUK-spejderne i Danmark/De grønne pigespejdere. KFUM og KFUK i Danmark. KFUM-Spejderne i Danmark. KFUMs Idrætsforbund i Danmark. Kirkefondet. Kirketjenesten i Danmark. Menighedernes Daginstitutioner. Sammenslutningen af Indre Missions skoler. Unge Hjem Bevægelsen i Danmark.

Redaktion

Henning Nørhøj (ansv.),
Arne Kristoffersen, Eberhard Harbsmeier
og Poul Abildgaard.

Sats og layout: Poul Abildgaard
Omslag: Poul Abildgaard
Vignetter: Marianne Jespersen
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a/s

Abonnement

Årsabonnement (4 numre)
kr. 125,-. Løssalg kr. 35,-
Giro 8 05 53 51.

Henvendelse

Adresseændringer bedes meddelt Avispostkontoret. Husk ved alle henvendelser at opgive abonnements-nummeret, som står opført sammen med adressen på bladets bagside.

Religionspædagogisk Center
Frederiksberg Allé 10 A
1820 Frederiksberg C
Tlf.: 31 24 92 50 (kl. 10-16)

Religionspædagogisk Centers formål er at være til rådighed for såvel hjem, kirke og skole, hvad angår dåbsopklæring og kristendoms-undervisning.

- Udstillinger, kataloger og pædagogisk vejledning.
- Udlejning af film og bogkufferter.
- Salg af bøger og AV-materialer.

FOLKEKIRKENS PÆDAGOGISKE INSTITUT



Af programmet:

Indledende konfirmationsforberedelse

8.-12. sept. 1997 i Løgumkloster
Kursusleder: Eberhard Harbsmeier

Årskursus om skole-kirke-samarbejde

Lørdag d. 27. september 1997 kl. 10.30-16.00
Sted: Folkekirken Skoletjeneste i København og Frederiksberg, Lølandsvej 40A, 2000 Frederiksberg.

Årskursus i Forum for Kirkelig Voksenundervisning

Dagkursus om dramapædagogik
Lørdag 4. oktober 1997 kl. 10.30-16.00 på Nyborg Strand
Kursusleder: Lektor Birgitte Thyssen

Alment teologisk-pædagogisk kursus: Elementarisering af trosbekendelsen

Mandag 6. oktober kl. 15.30 - fredag 10. oktober 1997 kl. 12.30 i Løgumkloster
Kursusleder: Lektor Birgitte Thyssen.

Religionspædagogisk seminar: Teologi og pædagogik - historisk og aktuelt:

Luther, Augustin, Grundtvig, Kierkegaard

20.-24. oktober i Løgumkloster
Eberhard Harbsmeier

Konference Børn-Unge-Kristendom

4. nov. kl. 15-6. nov. kl. 13
Konferenceleder: Rektor Eberhard Harbsmeier

DK-6240 Løgumkloster Telefon 74 74 32 13 Telefax 74 74 50 13